

УДК 341.32

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.49>

ПРАВОВА СУТНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Дір І.Ю.,
*Надзвичайний і Повноважний Посол України,
Заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000 0001 9829 4294
e-mail: ihor.dir@uzhnu.edu.ua*

Дір І.Ю. Правова сутність Європейського Союзу.

У статті узагальнено представлений аналіз поняття «Європейський Союз». Європейському Союзу присвячено цілий ряд наукових публікацій, які стосуються як права Європейського Союзу, так і його економічного та валютного союзу. Проте, серед науковців за роки досліджень Євросоюзу так і не сформувалося єдиної думки щодо того, що за своєю природою представляє собою Альянс: міжнародну організацію, політичну систему, утворення чи державу. Особливо актуальним це питання є у контексті євроінтеграційних прагнень України. Було проаналізовано цілий ряд визначень поняття «Європейський Союз» з точки зору поглядів різних науковців. Крім того, було досліджено основні цілі та цінності, які плекає ЄС у середині організації та на світовій арені. Було також визначено, що Європейський Союз виступає за своєю суттю унікальною структурою, яка єдина в системі геополітики. Починалось все з певного регіонального виміру, а на сьогоднішній день можна говорити про унікальне міждержавне утворення на більшій території європейського регіону. За свою історію об'єднання країн задля одержання економічних зисків пройшло шлях від міждержавних домовленостей до спільної валюти і зовнішньої політики та архітектури безпеки. Європейський Союз має як риси, які притаманні державній формі управління, так і характеристики, що належать міжнародним міжурядовим організаціям. Крім того, було визначено, що історичний розвиток Європейського Союзу й, особливо, його діяльність на сучасному етапі, дають змогу проаналізувати його природу і знайти відповідне місце в міжнародній політичній і правовій системі. Було також проаналізовано, що аналогів цьому об'єднанню у світі немає та визначено, що ЄС вже давно є суб'єктом міжнародного права, незалежно від того, яку форму інтеграції його засновники планували створити з моменту заснування чи в перспективі його розвитку. Також було виявлено, що сьогоднішні інститути Європейського Союзу в певних моментах нагадують нам національні органи влади, але це пояснюється тим, що вони є прикладом ефективного функціонування державного механізму в багатьох країнах світу.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, політична система, тлумачення, держава, інституція, регіон.

Dir I.Yu. Legal essence of the European Union.

The article summarizes the analysis of the concept of "European Union". A lot of scientific publications are devoted to the European Union, which concern both the law of the European Union and its economic and monetary union. However, over the years of research on the European Union, scientists have not yet formed a consensus on what the Alliance is by nature: an international organization, a political system, an entity, or a state. This issue is especially relevant in the context of Ukraine's European integration aspirations. Several definitions of the concept of the "European Union" were analysed from the point of view of various scientists. In addition, the main goals and values cherished by the EU within the organization and on the world were investigated. It was also determined that the European Union is inherently a unique structure that is special in the system of geopolitics. It all started with a certain regional dimension, and today we can talk about a distinctive interstate entity on the larger territory of the European region. During its history the union, which were formed for the purpose of obtaining

economic benefits has gone from interstate agreements to a common currency and foreign policy and security architecture. The EU has both the features inherent in the state form of governance and the characteristics inherent in international intergovernmental organizations. In addition, it was determined that the historical development of the European Union and, especially, its activities at the present stage, make it possible to analyse its nature and find an appropriate place in the international political system. It was also analysed that there are no analogues to this union in the world, and it was determined that the EU has long been a subject of international law, regardless of what form of integration its founders planned to create from the moment of its foundation or in the future of its development. It was also found that today's institutions of the European Union in many moments remind us of national authorities, but this is explained by the fact that they have long and effectively ensured the functioning of the state mechanism in states around the world.

Key words: European Union, integration, political system, interpretation, state, institution, region.

Постановка проблеми. Європейському Союзу присвячено цілий ряд наукових публікацій, які стосуються як права Європейського Союзу, так і його економічного та валютного союзу. Проте, серед науковців за роки досліджень Євросоюзу так і не сформувалося єдиної думки щодо того, що за своєю природою представляє собою Альянс: міжнародну організацію, політичну систему, утворення чи державу. Особливо актуальним це питання є у контексті євроінтеграційних прагнень України. Саме тому обрана тематика є вельми актуальною на даний момент.

Стан опрацювання цієї проблематики розглядався у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема І. Андрієнко, І. Березовська, С. Бочаров, О. Вдовиченко, І. Влялько, І. Войтенко, С. Грищак, І. Ізарова, Д. Кальчик, Р. Карпенко, Е. Кулага, В. Лавриненко, В. Колісніченко, О. Лисенко, О. Москаленко, В. Муравйов, Н. Мушак, О. Решота, Х. Романівна, Ю. Свердлова, К. Смирнова, О. Стрельцова, О. Теличко, К. Трихліб, В. Форманюк, Ю. Хоббі, Б. Шевчук, Ю. Юринець, Х. Якименко, І. Яковюк та інші. Серед закордонних вчених дану проблематику досліджували К. Архік, Ч. Бланкарт, М. Главак, І. Тьоммель, В. Фелан, С. Хікс, Б. Хойланд тощо.

Метою статті є комплексний аналіз поняття «Європейський Союз», його основні цінності та цілі, та на основі цього аналізу створити власне визначення поняття.

Виклад основного матеріалу. На сайті Європейської Комісії наводиться наступне поняття «Європейського Союзу» – це група з 27 держав Європи, які об'єдналися з метою покращення, полегшення та безпеки життя громадян, і які зобов'язалися співпрацювати між собою [1].

За визначенням Британської енциклопедії «Європейський Союз» – міжнародна організація, яка складається з 27 держав-членів, які мають спільну економічну, соціальну та безпекову політику [2].

Кембриджський словник дає таке тлумачення «Європейського Союзу» - це група європейських держав, які разом співпрацюють у галузі політичних та економічних питань [3].

У словнику англійської мови Коллінза «Європейський Союз» – організація європейських держав, які мають спільну політику у таких галузях: торгівля, сільське господарство та фінанси [4].

Американський науковець Крістіна Архік характеризує «Європейський Союз» як політичне та економічне партнерство, яке представляє унікальну форму співробітництва між суверенними державами [5].

На думку норвезького професора та політолога Інгеборга Тьоммеля, «Європейський Союз» - це політична система, яка розділяє повноваження між державами-членами [6].

Британський політолог Саймон Хікс та норвезький професор Бйорн Хойланд вважають, що Європейський Союз не можливо визначити як міжнародну організацію чи федеративну державу. ЄС – це політична система. І тут науковці наводять основні характеристики політичної системи, розробленої Габрієлем Алмондом та Девідом Істоном, які, на їх думку, має Євросоюз:

1. Політична система має стабільний та чітко визначений набір інститутів для колективного прийняття рішень, а також ряд правил, що регулюють відносини між цими інститутами.

2. Громадяни мають право на реалізацію своїх політичних бажань безпосередню або через посередницькі організації, політичні партії тощо.

3. Колективні рішення у політичній системі впливають на розподіл економічних ресурсів та цінностей.

4. Існує постійна взаємодія між інститутами, визначаються нові вимоги до системи тощо [7].

Швейцарський економіст Чарльз Бланкарт дає таке тлумачення поняття «ЄС» - це ані конфедерація, ані федерація, а об'єднання держав [8].

На думку ірландського науковця Вільяма Фелана, «ЄС» являється наднаціональним політичним та економічним союзом 27 держав-членів, які розташовані у Європі [9].

Словацький науковець Марек Главак запропонував наступне визначення «Євросоюзу» - це інституційна структура, яка містить як типові для держави характеристики (валютна політика, торгівля, сільськогосподарська, безпекова політики тощо), так і ті, які характерні для міжнародних організацій (діяльність ЄС тісно пов'язана з урядами суверенних незалежних держав), але саме функціонування Євросоюзу має наднаціональний вимір, що проявляється зі створенням *acquis* ЄС, яке є обов'язковим для всіх держав-членів і має верховенство над національним законодавством. Звідси науковець робить висновок, що Євросоюз – єдиний у своєму роді (*sui generes*) [10].

За визначенням Парламенту Сполученого Королівства Великобританії «Європейський Союз» – це економічний союз 27 держав, який має спільний ринок, що забезпечує вільний рух товарів, капіталу, послуг, і робочої сили між державами-членами [11].

Для формування більш точного визначення Євросоюзу необхідно також проаналізувати основні цілі його діяльності. Так, у статті 3 Лісабонського договору визначено наступні цілі ЄС у рамках внутрішньої організації:

- Сприяти миру та добробуту громадян;
- Забезпечити свободу, безпеку та справедливість без внутрішніх кордонів;
- Сприяти сталому розвитку Європи, рівності та соціальній справедливості на основі збалансованого економічного зростання та стабільності цін і висококонкурентної ринкової економіки з повною зайнятістю та соціальним прогресом;
- Створити економічний союз з євро як національною валютою;
- Захищати та покращувати якість навколишнього середовища;
- Сприяти науково-технічному прогресу;
- Створити внутрішній ринок;
- Боротися з соціальною ізоляцією та дискримінацією;
- Сприяти соціальній справедливості, рівності між жінками та чоловіками та захищати права дитини;
- Посилювати економічну, соціальну та територіальну єдність між державами-членами ЄС;
- Поважати багате культурне та мовне розмаїття держав;
- Забезпечувати сталий розвиток, мир та безпеку у світі [12].

Щодо цілей Альянсу по всьому світу, то вони наступні:

- Підтримувати і просувати свої цінності та інтереси;
- Сприяти миру, безпеці та сталому розвитку світу;
- Сприяти солідарності та взаємній повазі між народами;
- Розвивати вільну та чесну торгівлю, продовжувати викоринювати бідність, захищати права людини та дотримуватися норм міжнародного права [13].

Крім того, у статті 3 Лісабонського договору наведено також основні цінності, відповідно до яких функціонує Євросоюз:

1. Людська гідність – її необхідно поважати, захищати, оскільки людська гідність є недоторканою.
2. Свобода – громадянам ЄС гарантується право на вільне пересування та проживання у межах Альянсу.
3. Демократія – Євросоюз функціонує завдяки представницькій демократії. Кожен повнолітній громадянин ЄС має право висуватись кандидатом та голосувати під час виборів до Європейського Парламенту.
4. Рівність – усі громадяни ЄС мають рівні права перед законом. Принцип гендерної рівності лежить в основі політики ЄС та є основою європейської інтеграції.
5. Верховенство права – функціонування Євросоюзу базується на верховенстві права та визначається договорами. Забезпечення верховенства права у ЄС здійснюється за допомогою Суду Європейського Союзу.
6. Права людини – визначені у Хартії Європейського Союзу з прав людини [14].

Висновки. Отже, треба визнати, що Європейський Союз дійсно унікальна структура і, скоріше за все, єдина в системі геополітики. Починалось все з певного регіонального виміру, а на сьогоднішній день можна говорити про унікальне міждержавне утворення на більшій території

європейського регіону. За свою історію об'єднання країн задля одержання економічних зисків пройшло шлях від міждержавних домовленостей до спільної валюти і зовнішньої політики та архітектури безпеки.

Європейський Союз має як риси, які притаманні державній формі управління, так і характеристики, що належать міжнародним міжурядовим організаціям. У той же час, цей Альянс не являється ані першим, ані другим.

Історичний розвиток Європейського Союзу й, особливо, його діяльність на сучасному етапі, дають змогу проаналізувати його природу і знайти відповідне місце в міжнародно-політичній системі.

А враховуючи те, що аналогів йому у світі немає, існуюча модель ще певний час буде дискусійною. Разом з тим, ЄС вже давно є суб'єктом міжнародного права, незалежно від того, яку форму та рівень інтеграції його засновники і учасники реалізовували в процесі розвитку.

З моменту підписання першого міждержавного договору в 1951 році було утворено об'єднання, яке по своїм рисам більше нагадувало підхід по створенню умов державотворення, ніж бажання встановити високий рівень економічної співпраці в рамках певних інтеграційних процесів.

Тут важливо відмітити, що переходячи з одного рівня інтеграції на інший, вдосконалювались і розвивались інститути Євросоюзу, механізми взаємодії і право в цілому. І це стало основою для думки, що Європейський Союз все більше своєю формою і змістом походить на державу (федеративного чи конфедеративного устрою).

Скоріше за все, на меті у засновників було не створити у майбутньому державу, а досягнути того рівня інтеграції, який задовільнив би всіх учасників об'єднання, і закласти сталий мир у Європі.

Безумовно, ідея створення Сполучених Штатів Європи час від часу привертала увагу певних політичних і наукових кіл європейського регіону. Але всі дії еліт того часу не вказують на те, що вона була домінуючою і серйозно ними сприймалася. Головне, що дві концептуально важливі ідеї з усіх були втілені в життя з самого початку інтеграційних процесів і ґрунтувались на добровільному обмеженні суверенітету держав-учасниць, виокремлені й об'єднані певних функцій із відповідною передачею їх наднаціональному органу, який діє у загальних інтересах.

Сьогоднішні інститути Європейського Союзу в певних моментах нагадують нам національні органи влади, але це пояснюється тим, що вони є прикладом ефективного функціонування державного механізму в багатьох країнах світу. Навіщо винаходити велосипед, просто пристосуйте його до своєї ситуації.

У той же час, під критерії визначення суверенної держави, якого би високого рівня інтеграції Європейський Союз не був, він не підходить. Повноцінній державі потрібна своя територія, народ, який проживає на ній і єдина влада. У нашому випадку Євросоюз не має власної території, крім умовно визначеної у відповідних договорах. Важко говорити про існування єдиного європейського народу з огляду на те, що не маючи довгої спільної історії відповідна самоідентифікація не може бути виражена.

Що стосується громадянства ЄС, то згідно ст. 9 Договору про Європейський Союз [12], громадянином Євросоюзу являється кожна особа, яка має громадянство держави-члена. Тобто, громадянство ЄС доповнює національне громадянство і не є його заміником. Відповідно і влада у Європейському Союзі формується не народом, а фактично делегується інститутам ЄС урядами держав-членів для реалізації певних повноважень, необхідних для вирішення спільних завдань, які передбачені договорами, укладеними у рамках ЄС.

Тут також необхідно згадати, що науковці розходяться у визначенні поняття, що таке держава. Проте, найбільш поширеним є визначення німецького соціолога і філософа Макса Вебера, який трактує державу як політичну організацію, що обов'язково керується центральним урядом, який зберігає монополію на законне застосування сили [15].

Ще далі пішов американський соціолог і політолог Чарльз Тіллі, який визначив мінімальний набір видів діяльності держави: ведення війни, державотворення, захист власного населення, видобуток корисних копалин, судочинство, розподіл благ між населенням і виробництво [16].

І тут варто згадати, наприклад, довготривалі дискусії у Європейському Союзі щодо створення «євроармії», які поки що так і не реалізувалися.

Для більш комплексного аналізу поняття «ЄС» необхідно також розглянути тлумачення міжнародної організації. Згідно з міжнародним правом «міжнародна організація» - це об'єднання, засноване міжнародним договором, яке має власну правосуб'єктність. Існує три основних кри-

терії міжнародної організації: до складу організації входять принаймні три держави, організація здійснює діяльність у кількох державах, члени цієї організації об'єднані офіційною угодою [17].

Всі ці ознаки дійсно властиві Європейському Союзу, але зі своїми особливостями. У першу чергу це стосується питання членства у ЄС. Згідно ст. 1 Договору про ЄС [12] він визначає новий етап процесу творення тіснішого союзу між народами Європи. При цьому Союз має міждержавний характер, що покладає на учасників як права, так і обов'язки. І, враховуючи те, що членами ЄС можуть бути виключно держави Європи, існують і відповідні критерії, яким треба відповідати для оформлення членства. Як процес виконання цих критеріїв, так і процедура схвалення членства у Євросоюзі є дійсно унікальними і несхожими на умови класичних міжнародних організацій. А порядок функціонування органів ЄС, які приймають рішення, їх компетенція і повноваження також вказують на особливий характер домовленостей держав-членів Європейського Союзу. Хоча вони і закріплені в установчих договорах, коло питань які входять до спільної компетенції, постійно розширюється. Крім того, формування спільних політик Євросоюзу та права ЄС є прикладом створення нового правового порядку на міжнародній арені.

Треба зауважити, що договори ЄС не містять у собі визначення цього об'єднання. Тому і висувається багато концептуальних пропозицій щодо його сутності. Проаналізувавши, ряд понять Європейський Союз, держава, міжнародна організація з точки зору певних науковців та міжнародного права пропонується сформувати наступне визначення ЄС.

Європейський Союз – це унікальна форма партнерства між суверенними європейськими державами, які об'єднані спільними цінностями і цілями з особливостями, що характерні як для державоподібного утворення, так і для міжнародних організацій. Тобто, ЄС поєднує окремі риси міжнародної міжурядової організації з певними елементами наднаціональної форми управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. European Union. The European Union. *Official web-site*. URL: https://european-union.europa.eu/easy-read_en (date of access: 07.12.2023).
2. Britannica. European Union. *Official web-site*. URL: <https://www.britannica.com/topic/European-Union> (date of access: 11.12.2023).
3. Cambridge Dictionary. European Union. *Official web-site*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/european-union#google_vignette (date of access: 08.12.2023).
4. Collins. Definition of 'European Union'. *Official web-site*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/european-union> (date of access: 07.12.2023).
5. Archick K. The European Union: Questions and Answers. *Congressional Research Service*. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20150904_RS21372_9c5c3ceb02df399cf480a27326f-26115b869149a.pdf (date of access: 09.12.2023).
6. Tömmel I. The European Union. What it is and how it is works. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=kRPhEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=what+is+european+union+&ots=3EKafg4feD&sig=d9bqd7io7wpCu8obuvu9_JZMEOI&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20european%20union&f=false (date of access: 09.12.2023).
7. Hix S., Høyland B. The Political System of the European Union. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=yNRuEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=what+is+european+union+&ots=iwxKdqOpAA&sig=xv-65zUZ0O-6hajhCQzngNOsCSd8&redir_esc=y#v=onepage&q=what%20is%20european%20union&f=false (date of access: 09.12.2023).
8. Blankart C.B. The European Union: confederation, federation or association of compound states?. *Springer*. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10602-007-9015-3> (date of access: 08.12.2023).
9. Phelan W. What Is Sui Generis About the European Union? Costly International Cooperation in a Self-Contained Regime. *International Studies Review*. URL: <https://academic.oup.com/isr/article-abstract/14/3/367/1789569?redirectedFrom=fulltext> (date of access: 08.12.2023).
10. Hlavac M. Less Than a state, more than an international organization: The Sui generis nature of the European Union. *Munich Personal RePEc Archive*. URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/27179/1/MPra_paper_27179.pdf (date of access: 08.12.2023).

11. Government of United Kingdom. Countries in the EU and EEA. *Official web-site*. URL: <https://www.gov.uk/eu-eea> (date of access: 09.12.2023).
12. Official Journal of the European Union. CONSOLIDATED VERSIONS OF THE TREATY ON EUROPEAN UNION AND THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=EN#d1e128-13-1> (date of access: 08.12.2023).
13. European Union. Aims and values. *Official web-site*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en (date of access: 09.12.2023).
14. Official Journal of the European Union. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official web-site*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (date of access: 08.12.2023).
15. Anter A. The Modern State and Its Monopoly on Violence. *Oxford Academic*. URL: <https://academic.oup.com/edited-volume/34236/chapter-abstract/290275342?redirectedFrom=fulltext> (date of access: 17.12.2023).
16. Tilly C. The Long Run of European State Formation. *Publications de l'École Française de Rome*. URL: https://www.persee.fr/doc/efr_0000-0000_1993_act_171_1_3036 (date of access: 17.12.2023).
17. Sabourin L. International Organizations. *École nationale d'administration publique*. URL: https://dictionnaire.enap.ca/dictionnaire/docs/definitions/definitions_anglais/international_organizations.pdf (date of access: 17.12.2023).